

Tájban élő ember: hiedelem és biográfia. *Esetelemzés*²²⁴

Terminológia: biográfiai motívum, genealógiai motívum, sorseseemény, fordulópont, adaptáció, elhallgatás stratégiája, emlékezési alakzat, az emlékezet kihelyezése.

A kutatói szándék

A következő elemzés több, egymással összekapcsolódó kérdést kíván érinteni. Egy személy életének eseményei és narratívumai alapján megkísérli rekonstruálni a tájban, a (természeti) környezetben való benneélés hagyományát, stratégiáit, gyakorlatát, a tájról és a környezetről szóló tudást. Másodsor arra kérdez rá, hogy a tájnak milyen mértékben van életpályát alakító szerepe, illetve a táj hogyan reprezentálódik a biográfiában. Harmadszor pedig, azt követi nyomon, hogy a táj, a környezet megváltozása, rendhagyó viselkedése milyen élményeket termel, illetve a tájban való közlekedés megváltozása milyen változást okoz a reprezentációk szintjén.

A kutatás

Egy több évig tartó, főleg az Erdélyi Mezőség falvaira kiterjedő gyűjtés részét képezte egy személy életvilágának, életpályájának és hiedelmeinek vizsgálata. A kutatás arra kérdezett rá, hogy világmagyarázó funkciójuk mellett milyen egyéb szereppel rendelkeznek a hiedelmek egy egyén életében; melyek azok a struktúrák, amelyek beépülnek a hiedelmek reprezentálásába; melyek azok a kódok, amelyek legitimizálni tudják a hiedelmeket.

Korábbi ismeretség után L. M.-mel 1979-ben kezdtem el beszélgetni. Előbb két éven keresztül hiedelemtudását kíséreltem meg feltérképezni. Az 1980-as évek közepe táján érdeklődésemet kiterjesztettem egyéb jellegű ismereteire (népmesék, balladák, gyermekmondókák). Élettörténetét először 1989-ben mondta el. Néhány éves szünet után 1998-ban kerestem meg, amikor újra huzamos ideig beszélgettünk.²²⁵

L. M. örömmel fogadta a kutató érdeklődését. Vele is ugyanaz történt, mint Közép-Európa sok parasztjával: kiszakadt abból a közösségből, amelybe szocializálódott. Az a világ, amelynek részese lett, szemé láttára megváltozott, elidegenedett tőle. Rövid idő után a gyűjtés megszűnt mesterséges beszédhelyzetnek lenni. Amikor munka közben ideje került, gyakran ő kereste a kapcsolatot a gyűjtővel.

²²⁴ Az esetelemzés korábban közölt változata: Keszeg V. 2003b.

²²⁵ Hagyományos, narratív repertoárjának közlése és értelmezése: Keszeg V. 2012a.

L. M. biográfiája. L. M. életere

L. M. 1932-ben született, Mezőzáhon. A falu uradalmi birtok volt. Az Aczél és az Ugron család birtokai terültek itt el. A falut patak szeli át, amelynek elzárásával nagy kiterjedésű tó alakult. L. M. édesapja az uradalom szolgálatában álló ácsként vízimalmot épített, és fia emlékezete szerint további 39 házat. Szervezete legyengülése miatt az orvos eltiltotta a fizikai megerőltetéstől. Egyik fia ekkoriban Detrehemtelepen szolgált. A falu általa hívta meg a nagy családost, beteg férfit vincellérnek. Az akkoriban mintegy 10 hektárnyi területen fekvő szőlős Detrehemtelep, Bolduc és Nagycsány határában, a falutól 1,5 km-re feködt. A család a második világháború éveit töltötte a szőlőben. A detrehemtelepi tanyára való költözésükkor L. M. hétéves volt. Öt év után, mikor a falu a kollektív gazdálkodásra áttért, és az apa kenyérkereset nélkül maradt, házat építettek a tanyán, Aranyosegerbegy, Detrehemtelep és Bolduc határában. Házuk a Detrehem és a Bolduc patak találkozásának közvetlen közelében, az Aranyosgyéres–Magyarfráta, valamint az Aranyosgyéres–Detrehem útvonalak elágazásánál állt. Legközelebbi szomszédai a többszáz méterre lévő néhány tanyai ház lakói voltak.

L. M. gyermekkorától kezdve vegyes nyelvű környezetben élt. A szülőfaluból való elköltözés egy szinte kizárólagosan magyar közösségbe való bekerülést jelentett. Első életéveinek idején a falu nemzetiségi összetétele a következő volt:

Mezőzáh/Év	Lakosok összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb	Zsidó	Cigány
1930	1774	1131	417	–	226	80	145
1941	2280	1718	392	–	170	–	–

A szülőknek földvásárlásra sosem jutott pénzük. A tanyán lakva a Németi-birtokot dolgozták haszonbérben. Különbéféle állatokat tartottak, ökröt, lovat, disznót, juhot, szárnyasokat. Az ezekre való felügyelés a gyermekek feladata volt. L. M.-re mint legfiatalabb családtagra hosszú ideig hárult ez a feladat. Katonaság előtt a 9 kilométerre lévő Aranyosgyéresen malomban dolgozott. Ez idő alatt, a rendszeres közlekedés hiánya miatt sokszor tette meg gyalog az utat munkahelyére. A katonaság után szintén Aranyosgyéresen helyezkedett el, a Sodronyipari Művekben, helyi szóhasználat szerint a szeggyárban. Apja halála, testvérei szétszóródása után édesanyjával maradt egy háztartásban. Az udvarlás idején 10 km-es körzetben bejárta a környező román és magyar településeket és tanyákat. Az utakat hol gyalogosan, hol lóháton tette meg. Gyakran órákba telt, amíg a sötétben, hóban, sárban megérkezett a célhelyre.

Vásárba gyermekkorától járt. Mezőzáhon hétfő volt a vásártartás napja. Ide később is visszajártak. A közeli város, Marosludas vásárában szintén többször megfordult. A környéken Aranyosegerbegen, Aranyosgyéresen, Tordán, Mócson, Nagysármáson, Jára-vizén, Kolozsvárt volt vásárban, távolabbra Szolcsvára, Topánfalvára, Élesdre is eljutott. Az állatokkal való kereskedés jövedelmezőnek bizonyult. A havason vásárolt állat (borjú,

tehén, disznó) a mezősegi legelőn és a gabonán hamar felhízott. 2–4 hónapi gondozás után árának kétszeresét lehetett megkapni érte. Az állatot olykor napokig kellett terelgetni, amíg a lakása és a vásár közötti utat megtette.

Az állatok őrzése, terelése, a kaszálás, a földművelés, akárcsak a vásárba és udvarolni járás a természeti környezettel való szoros kapcsolatot jelentett. Gyermekkorában környezetét, annak térszíni formáit, élővilágát folyamatosan tapasztalta meg. Az időjárás alakulása nem befolyásolta tervei végrehajtását. Az udvarlás időszakában, majd a vásárba menetelekkor az eső, a hóhullás, a hideg ellenére tette meg az utakat. 10–15 km-es körzetben ismerte a települések, tanyák, szántóföldek, kaszálók, valamint a patakok, források, erdők helyét. Ismerte az őket összekötő, rajtuk átvezető utakat és ösvényeket, hidakat, a közöttük lévő távolságokat, a távolságok megtételéhez szükséges időt. Megtanult tájékozódni, közlekedni, megtanulta időbe illeszteni a megteendő utakat, az elvégzendő munkákat. Megtanult őrizkedni a veszélyektől.

Egyik testvérbátyja a topánfalvi vásárban tehenet vásárolt. Hazafele a több mint egy napig tartó gyalogos utat nem bírta ki pihenés nélkül. Az álom elnyomta, s az őrizetlenül maradt tehen eltűnt a szeme elől. Magának egy későre nyúlt udvarlás utáni hazatérését, éjszakai bolyongását a következőképpen mondja el: *Aztán, hogy jártom én, jaj, istenem! Ejövek onnat, ugatnak a kutyák, állok a kapuba. Annjít kiátok: – Laji, Laji! Nem jön. Ott állok vaj egy órát, gondolam, egy órát. Mi csináljok? Nekifogak, s eindulak ott a hegy élin. Gyutattam egy-egy gyufát, bá lett vóna elemlámpám. Ott legelő vót. Evesztettem az utat is. Mind ott járkálok, te, s járkálok. Ők a csányi hegytetőn laktak, s ahogy kijössz, ott aztán a határ van. Hogy jön az új tag felé. Evesztettem ott mindent. Egyet sípolak, rikótak, me tudtam rikótazni, me a határon laktam, mint a rományok. – Hu–u, mõi! Rikótattam egyet, sípoltam egyet, erössen. – Fsss.²²⁶ Mindjá nekifog ugatni a kutyánk. Én akko mentem a kutyaugatás után. De nem vót bot, semmi a kezembe. A határon olyan kutyák vótak, te, ahogy letérek oda, jönnek a kutyák, táti, vagy három. [...] Még kellett vóna menjek vagy 200–250 métert arrább. S éppég Bolduc mellé, hogy vót a szakadás. Nekimentem, szépen jöttem, egysze csak, táti, olyanokat jöttem lefelé, olyan 2-3 méteres szakadék vót, miko leérkeztem, gondoltam, hogy halak meg. Há, istenem, há hol vagyok. Még egyet-kettőt-hármat esek, valahogy leérek. Hallom, ugatnak a kutyák. Leérek oda. [...] Kiérek oda az útra, efárodva. [...] S ott vót egy kalangya kóré. Feültem a kalangya kóré tetejibe. E vótam fáradva. Eszunnyadtam. Félre csináltam a kórét, csináltom egy lyukat s bébuttam oda. Me itt nem kap meg senki. Egy további utazási kalandját szintén részletesen eleveníti fel: *Olyan méteres sár vót. Olyan rossz utak vótak arrafelé. Ötvennyolcba. Hogy nem tudta menni gyalag, te, olyan sár vót. Akko eveszem a lovat R. nénitő, me a ló mind nálom vót inkább, nem vót mive etesse. Eveszem a lovat, miko ott vagyok, ahol S. P. lakik most, olyan sár vót, a ló leesett vélem. Én kecskebukázok a lovan, feugrak, feülek s menyek tovább. Sárosak lettünk, de ha megmondtam a léánynok, hogy**

²²⁶ A rikoltás tájékozási, segítségkérési forma. Illik rá válaszolni.

menyek, menyek na! Átmentem a hegyen a lóval, valahogy béviszem a csűrbe, s kérdi: – Mi van evve a lóva? S mondam, né, mi a helyzet.

Természeti környezetével való közvetlen kapcsolata 1964-től lazult meg. Életének ez a szakasza tulajdonképpen a stabilizálódás, a révbe jutás kora. Felépült az a ház, amelyben életét máig éli. Megtalálta azt a munkahelyet és munkakört, amelyben nyugdíjba vonulásáig dolgozott. A faluba való beköltözéssel beilleszkedett abba a szomszédsági hálóba, amelyben máig megmaradt.

Már korábban a közeli város gyárjában dolgozott, de a tanyai élet rákényszerítette a tűzifa beszerzésére, az állatok gondozására. 1964-től viszont Detrehemtelepen felépített új, gázfűtéses, villanyvilágításos házában lakott családjával. S habár az állattartásról, a földművelésről soha nem mondott le, az ezzel járó munka elvégzésére egyre kevesebb ideje jutott. Három műszakban dolgozva nem tudott rendszeresen résztvenni a mezőgazdasági munkákban. Kezéből kiengedte a gazdaság irányítását, a gazdálkodás szervezését. Mind családja, mind a falu városra ingázó munkásemberként tartotta számon. Felcseperedő gyermekei, különösen fiai egyre több munkát végeztek el a családi vállalkozásokból, s azt a családfőtől egyre függetlenebbül végezték. Városi munkahelyének tulajdoníthatóan elveszítette kapcsolatát a természettel. Az időjárás események többé nem befolyásolták munkáját, életét. Épp ezért megélésük intenzitása nagymértékben visszaszorult.

Detrehemtelep lakosságának etnikai összetétele a következőképpen alakult:

Detrehemtelep/Év	Lakosság összesen	Román	Magyar
1910	318	9	309
1966	477	81	396
1992	519	134	385

A „népi hatalom” éveinek gazdaságpolitikája táj- és léteítérszervező tényezőnek bizonyult. Az 1962-ban befejezett kollektivizálás felszámolta a tanyarendszert. Tulajdonképpen nem L. M. volt az egyedüli, aki az 1960-as évektől kezdve elhagyta a tanyai életformát. A földtulajdon megszüntetése lehetetlenné tette a tanyai életet és gazdálkodást, a településeken belüli házhelyek szimbolikus áron való kiosztása, a városi bérlakások szétosztása pedig elérhetővé tette a falvakba, városba való beköltözést. A gazdálkodás felszámolta a falusi gazdaságok állatállományát, a magánterületek változatos növénykultúráját. A középmező néhány évtized alatt átállítódott a természeti környezettel való másfajta, közvetettebb kapcsolatra. A magánparcellák felszámolása, a település határának nagy léptékben való felosztása (kertészet, gabonatermesztés, állattenyésztés) leegyszerűsítette, átláthatóvá tette a falu határát. Az extenzív gazdálkodás következtében eltűntek a falu határában található földcsuszamlások, és azok sajátos növény- és állatvilága. A falu határában található patakok medrének szabályozása következtében eltűnt a vízi növényzet és a vízi populáció. Az 1960-as években a falu határában mintegy 15 ha területet teraszosítottak, s

azt gyümölcsfával ültették be. Az 1970-es években pedig Detrehemtelep, Felsődetrehem és Mezőkók határában 100 ha összefüggő területet telepítettek be szőlővel.²²⁷ A lakosság brigádokba szervezése specializálta, egyoldalúvá tette a személyeknek a gazdálkodásban való részvételét, meglazította a falu határának egészével való kapcsolatát. A felnövekvő ifjú generáció pedig teljesen hátat fordított a falu határának. A kötelező oktatásban való részvétel, a tanulási idő kinyúlása, a városi munkahely, a városra költözés következtében a falu határa elveszítette élménytermelő jellegét. A korábban a falu határához kötődő szórakozási formák (határjárás, az erdőben való madarászás, gombaszedés, vadgyümölcsök szedése, virágszedés, zöldágazáshoz való ággvűjtés, legeltetés közbeni játék, szánkózás, nyulászás) helyett kizárólagossá vált az értelmiségi által irányított, a kultúrotthonba terelt közművelődés, a diszkókultúra és a távolra irányuló szervezett turizmus.

A vegyszerek, a mezőgazdasági gépek használata miatt a falu határából eltűnt a farkas, a róka, a nyúl, a kígyó, az ürge, a vakondok, a patakokból a tarajos götte, a pióca. A nagyüzemi növénykultúra következtében eltűnt a nádas, a patakpartot kísérő füzes, a tanyákat körülvevő akácos, az utak menti vackor, vadszilva.

A nagyüzemi gazdálkodásra való áttérés miatt megváltozott a térben való közlekedés. Ösvények, utak számolódtak fel. Megszűnt a települések közötti, határon keresztül történő közlekedés. Az 1960-as évek elejétől, a férfiak gyári munkavállalása, az 1960-as évek végétől pedig a szakoktatás és középiskolai oktatás bővülése következtében szükségessé vált az utasszállítás modernizálódása. Állandósult a szervezett utasszállítás. Az 1950-es években előbb ponyvával fedett utasszállító kocsik, majd autóbuszok szállították az utasokat. A fluktuáció mértékének növekedésével párhuzamosan megsaporodtak a déli, délutáni, éjszakai járművek. Az 1990-es évektől a buszjáratokat szinte teljesen kiszorították a gyorsabb és kényelmesebb utazást biztosító kiskocsik. A hosszas, az időjárási viszonyokhoz, a természeti környezethez szorosan kötődő gyaloglást, a lóháton és a szekéren való közlekedést felváltotta a zárt utasterű járművel, meghatározott útvonalon történő, gyors közlekedés. Aranyosgyéres környékén a műutak leaszfaltozása az 1960-as években történt meg. Az út megszűnt a környezetről élményt termelő, az élmények aprólékos feldolgozását, hosszas beszélgetéseket lehetővé tevő tényezőnek lenni. A természeti környezet (állatok, növények) legjobb esetben puszta látvánnyá alakult át. Az útmenti fa árnyékára, gyümölcsére többé nem volt szükség. Az állatok hangja, szaga, viselkedése megszűnt élményt termelni.²²⁸

²²⁷ A gyümölcsfák gondozásáról a gazdaság vezetősége már az 1980-as években lemondott. Egyrészt a gyümölcsstermesztés igényelte szaktudás és felszerelés hiánya miatt, másrészt a kertészet hatékonyságának hiánya miatt. A termést ugyanis annyira szétlopkodta a lakossága és a vezetőség, hogy értékesítésre a termésnek csak kis része került. Ugyanez lett a szőlőstermesztés sorsa. Kiderült, hogy mind a talaj, mind az ültetvény pozíciója alkalmatlan a termesztésre. Az ültetvény elhanyagolása az 1980-as években megkezdődött. Az 1990-es terület-visszaszolgáltatás idején pedig teljesen felszámolódott. A földtulajdonosok teljes egészében megszüntették az ültetvényt.

²²⁸ A lüderc hiedelemnek a tájélménnyel való összefüggéséről: Keszeg V. 2002/2003.

L. M. és a tradíció

L. M. analfabéta maradt. Hétéves korában Mezőzázhról a detrehemtelepi szőlőbe költöztek át. Itt élte azokat az éveket, amikor korosztálya (kivételek nélkül) iskolába járt. Tudás-szerzése, mentális megnyílása és világlépe szempontjából meghatározó intézménynek bizonyult az a tradíció, amit orális úton vett át családjában és környezetében. Úgy emlékszik vissza gyermekkorára, hogy a paraszti tudást akkor sajátította el és tette próbára. Édesapja (1953-ban hunyt el) a hagyományos tudás jegyében élte le életét. Az ács-munka révén széles földrajzi és szociális térben mozgott. Ehhez járult hozzá háromévi front és négy évi szibériai hadifogság. Mind élményei, mind a beszélgetések révén nagy tudásanyagot halmozott fel. Rákényszerült arra, hogy anyanyelve mellett románul, cigányul, héberül, majd oroszul és németül megtanuljon. A házában könyvek is voltak, feltételezhetően populáris nyomtatványok, ponyvakiadványok. Fia visszaemlékezése szerint különösen a téli estéket töltötte ki az apa mesélése. *Télen mindig ezekre foglalkozott. Mük szerettük, me az öreg gyenge vót, télen nem tudatt kimenni, beteges vót. Aztán mi mindig azt mondtuk, hogy: – Na édesapám, mondja, mit tud, mit tud. Aztán az öreg ült az ágybo s mi körülötte, mellette, s hallgattuk. S aztán én észbe tudtam tartani ezeket.* A detrehemtelepi szőlőben töltött évek alatt is látogatott volt a házuk. A telepfi fiatalok bor mellett a téli estéket szívesen töltötték a jó mesélő, hegedűn, citerán játszó vincellér házában. A tanyára költözve lakásuk még forgalmasabbá vált. Az útelágazás, később utasszállító megállója melletti egyedüli ház menedéket jelentett a mostoha időjárású események elől, pihenőhely volt a szekeresek számára. A család egyidőben különböző irányokból receptálta és tárolta a hasznos információkat. *Hiába laktam határon, me forgalmas hely vót, országút mellett. Mindég sok ember fordult meg. Odáig jártok az autók, addig jártok az emberek, jöttek gyalog Detrérő, Csánból, Csipojából. Ritkán járt [tk. az autóbussz], csak egy héten ecce jött, hogy vigye arrafelé. S addig jöttek gyalog, Kókból, mindenfelől. Forgalmas vót minden.* Egy alkalommal szemfényvesztő (hipnotizőr) szórakoztatta a családot. Fiatalkorában, tizenöt éves korától ritkábban Detrehemtelep és Felsődetrehem irányába járt a magyar fiatalokkal szórakozni, gyakrabban Bolducba, ahol a román fiatalok az esti összejöveteleiken látták szívesen. Az éjszakába nyúló téli esték meséléssel, tréfálgatással, tánccal, kártyázással teltek. Nyári vasárnapokon szintén Bolducba járt táncba. A vásárbajárás L. M. számára felüdülés, ismerkedés, tájékozódás volt. *Mondjuk, árulta a tehenyet, mindjé megkérdezte: – Maga hová való? Ha megvetted, jó, ha nem, jó. Beszélgettünk, s aztán ha má találkoztunk két-három alkalomszo, akko má köszöntünk. S örvendtünk, hogy na, ismerős. S aztán ha találkozott telepivel, akko má kérdezte, hogy: – Na, mit csinálsz? Vagy, ha regge megnézted a tehenyet, s vót vagy két-háromszáz lej differencia, s nem vetted meg, délbe mikor visszamenté, má eadta, itták az áldomást. Hívatt, hogy: – Na, te vótá az első, sajnálom, na gyere, igyál azér egy pohár pálinkát. Nem haragga járt a vásár. Az ember csiált köttetést. Első munkahelye az aranyosgyéresi malom volt, ahol ismerkedésre, beszélgetésre bőven nyílt alkalom. A katonai szolgálat letöltése után (1954-től teljesített*

katonai szolgálatot regáti és moldovai városokban, Ploiești-en, Mărășești-en, Bârlad-on, Iași-ban) az aranyosgyéresi szeggyárban dolgozott nyugdíjba vonulásáig. Éveken keresztül gyári használatú járművet vezetett, majd raktáros volt. Amikor alkalom nyílt, szívesen mesélt. Munkatársai pedig szívesen hallgatták.

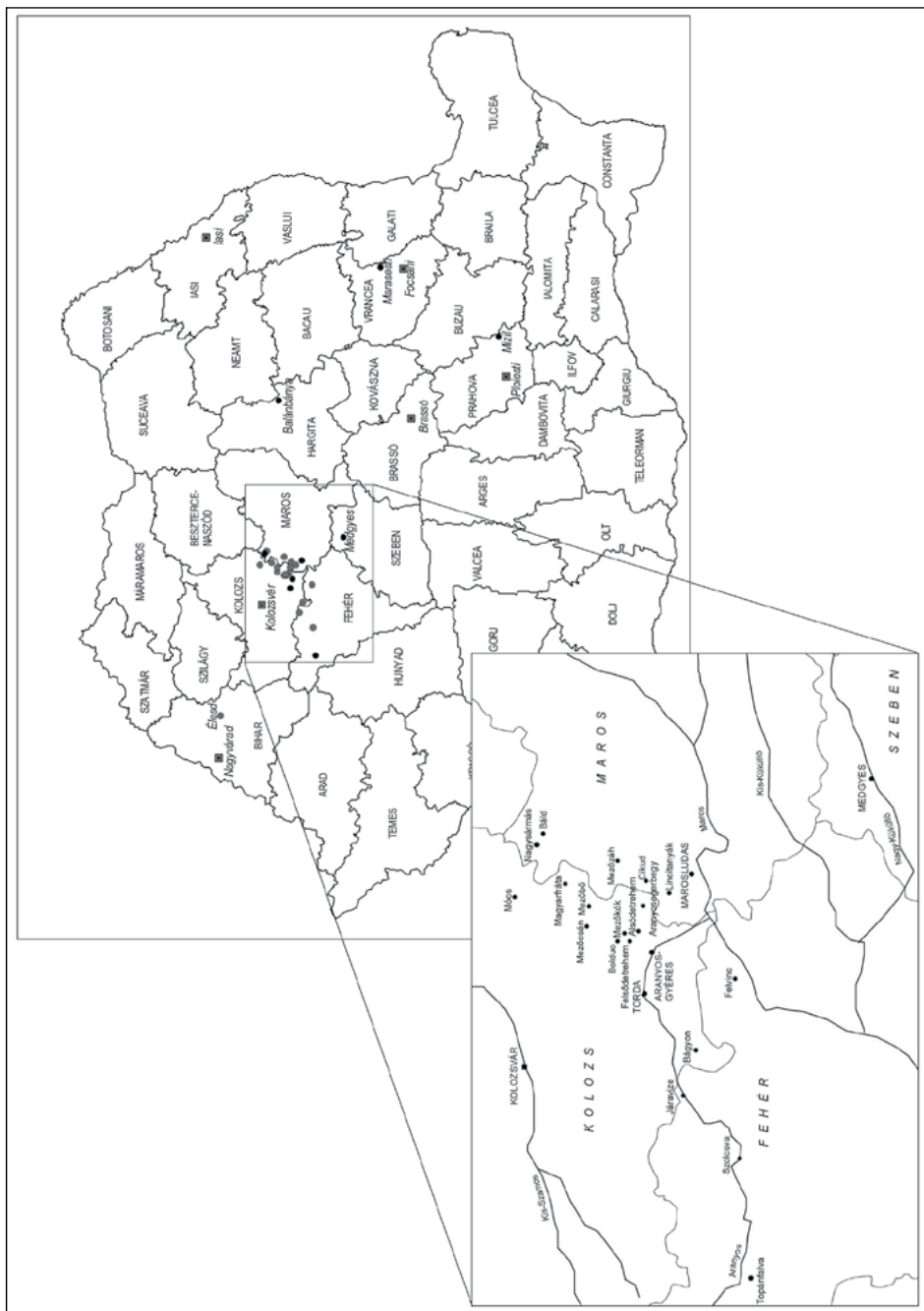
A gyári munka a napi 8 órás műszak mellett is lekötötte L. M. idejét. Az ingázással további napi 3-4 óra telt el. Továbbá részt vett a munkatársak ivászatain és szabadidős programjain. A több hektáron elterülő gyár épített környezetével, ipari világával, technológiai vonalaival mindennapjainak részévé vált. Ezzel együtt egy új szociális tekintélyhierarchiát vett át. A mamutvállalattá fejlődő Sodronyipari Művek a román nehézipar, kohászat centrumává vált az évtizedek során. Az 1980-as években mintegy 12.000 alkalmazottal rendelkezett, akiknek zöme 50 km-es körzetből ingázott. A mérnökök, mesterek, a gyár mellett működő szakiskola végzettjei a szaktudást képviselték és közvetítették ebben a környezetben. A mindennapi beszélgetéseket nagymértékben kisajátították a termelés, a technika, a bérezés kérdései.

L. M. tízgyermekes családban nevelődött. (A tíz gyerek három házasságban született. Édesanyja négy, édesapja három gyerekkel jött a házasságba. A házasságból további három gyerek született. L. M. a legkisebb volt közülük.) L. M. meglátogatta katonáskodó bátyjait. Rendre részt vett testvérei, majd azok gyermekeinek lakodalmán. Testvérei közül négyen a szomszédos Aranyosegerbegyen, egy a közeli Bágyonban, kettő Kolozsvárt, egy Medgyesen, egy Balánbányán telepedett le. Az utazások, a ritka testvéri találkozások alkalmával L. M. további érdekes szokásokat figyelt meg. A testvéreivel való beszélgetések egy tág szféra történéseit közvetítették számára.

L. M. 1958-ban kötött házasságot. Felesége felsődetrehemi magyar család lánya volt. Négy (egy leány és három fiú) gyermekük 1958-ban, 1960-ban, 1961-ben és 1967-ben született. L. M. elsőszülött lánya iskoláskorba kerülése volt a döntő érv a tanyáról a faluba való beköltözés mellett. Lánya nyolc osztályt végzett, utána helybéli varrónő mellett dolgozott. Veje traktorista volt. A kollektív gazdaság felszámolódása után (1990) külföldi vendégmunkára ment. L. M. unokája a középiskola befejezése után a kolozsvári Babeș–Bolyai Tudományegyetemen tanult tovább. L. M. két fia mindössze négy osztályt végzett. Egyikük a gazdaság irányítását vállalta magára. A nagyobbik fiú szintén külföldi vendégmunkás. L. M. legkisebb, negyedik gyermeke betegsége miatt nem járt iskolába.

A vő és a nagyobbik fiú külföldi munkavállalása a falu lakossága közép- és ifjú generációjának opciójába integrálódik. Jelenleg mintegy 70–100 személy kényszerült erre a választásra. Ennek tulajdoníthatóan a falu kognitív világa átrendeződött. A beszélgetéseket egyre inkább uralni kezdte a külföldre való utazás, a külföldi tartózkodás élményanyaga. A közvetlen szociális környezetre, a régióra vonatkozó hírek, szenzációk helyét egyre nagyobb mértékben szorította ki a távoli világra vonatkozó tudás.

L. M. élettere. (A térképet készítette Berekméri Mária.)

L. M.-et református hitben nevelték. A tanyán töltött évek idején viszont nem szokott a templomba járáshoz. Későbbben a gyári munka sem tette lehetővé a templomba járást. Édesanyja 1953-ban (még tanyai tartózkodásuk idején) szombatos vallásra tért át, a faluban az elsők között. Lakásuk a szombatosok egyik gyülekezési helye volt. L. M.-nek is sokáig szándékában állt áttérni a szombatos vallásra. Azonban sem az italtól, sem az zsíros étkezéstről nem tudott lemondani. Munkahelye miatt sem tudta volna tiszteletben tartani a szombati szünnapot. Ezért formálisan megmaradt a református gyülekezet tagjának.

Az 1990-es változásokat követően a helybéli református egyház vallásos-szociális kapcsolatokat alakított ki egy hollandiai testvérgyülekezettel. E kapcsolatok keretében folyamatosan került sor a használt fogyasztási cikkek (öltözet, lakberendezési tárgyak) nagy mennyiségben való behozatalára, kiárusítására, szétosztására. Ez az akció a lakberendezésben, öltözködésben egyaránt átalakította a falut. Ugyanakkor mindkét irányban (a faluból/a faluba) intenzívvé változott a turisztikai célzatú migráció.

Élete során L. M.-nek komolyabb betegsége nem volt. Katona korában manduláját távolították el. Akkor találkozott először a kórházi környezettel. Később fiait kellett ugyanilyen okból kórházba utaltatnia. Munkás éve alatt epebántalmi, gyomorbántalmi voltak. Mikor a gyári orvoshoz fordult, elégtétellel könyvelte el, hogy az nehezen tudja azonosítani betegségét, és nem tud eredményes kezelést előírni. Betegségével egy felvinci füves asszonyhoz fordult, aki kézzel állapította meg a veseműködés rendellenességét. Az általa készített főzet fogyasztásával egy év alatt szabadult meg a betegségtől. Édesanyját paralízissel éveken keresztül gondozták. Kisebbik fia betegségén sem tudtak segíteni az orvosok.

L. M. hiedelmeinek biografikus és genealógiai funkciója

Jelen fejezetben a hiedelemélmény és a hiedelemreprezentáció szerveződését követjük nyomon. Ezért az L. M.-mel folytatott beszélgetésnek elsősorban azokat a fragmentumait tekintjük át, amelyek a hiedelmet a kutatott személy előbb ismertetett személyes világába emelik be. A hiedelmekről való beszélés során ugyanis tulajdonképpen saját, vagy szociális környezete valamely tagjának életét, biográfiáját konstruálta.

L. M. édesapja házat épített a falu határában. Későig elidőzött az épülő háznál. Mikor a zsidó temetőhöz ért, már besötétedett. Az ösvény a patak egy sodró szakasza, egy kidőlt farönk mellett vezetett el. Az ismerős rönk most szokatlan volt. Kifestett, cigaretázó nő ült rajta. Édesapja románul illedelmesen jó estét kívánt. A nő azonban némán bólogatott. A furcsa látomástól a férfit félelem szállta meg. Gyorsítani akarta lépéseit, de vártalanul tehetetlenné vált. Lábai nem akartak engedelmeskedni. Megőrült, mikor nagykesőre a közelben lévő malomhoz ért, ahol egyik komája volt a molnár. A malom járt. Dörömbölni kezdett az ajtón és komáját kiáltotta. A kiáltása után némaság borult a malomra. L. M. édesapja akkor pillantotta meg az ajtóra akasztott bezárt lakatot.

Másnap találkozott komájával, s akkor tudta meg, hogy a malomban éjszaka ördögök tanyáznak. Nem sokkal később ugyanazon a helyen találkozott még a tisztátalannal. Akkor ló alakja volt. L. M. apját nem engedte elmenni az ösvényen. Hasonlóan járt L. M. Bágyonban lakó sógora is. Késő este a falu központjában a hídon akart átmenni. Egy ló állt eléje, s nem engedte tovább haladni.

Szintén L. M. édesapja volt szemtanúja egyik ismerőse átalakulásának. Az újdonsült házas férfi és felesége a szomszédos réten kaszáltak. Mikor déli pihenőre megálltak, a férfi vízért küldte a feleségét. Amíg az asszony távol volt, ő a közeli kukoricatáblában kutyává alakult, és megtámadta visszatérő feleségét. Az asszony védekezett, és a küzdelemben a kutya összeszaggatta a ruháját. Mikor visszaért a pihenőhelyükre, a férj már várt rá. Kacagva hallgatta a rémült asszony beszámolóját. Fogai között a nő meglátta a ruhájából kiszakadt cérnaszálat.

L. M. édesapjának egyik barátja mesélte el, hogy ördöge volt. Hóna alatt költötte fekete jérce első tojásából, kilenc hét alatt. Nagy hasznát látta a segítségnek. Az ördög minden dolgot elvégzett, mindent a házához hordott, szófogadóvá tette a háziállatokat. Egy idő után azonban terhesnek kezdte érezni az ördög etetését. Minden étkezéskor az első falatot, az első kortyot az asztal alá kellett dobnia segítése számára. Ha nem látta el, az ördög éjjel megkínozta, a földhöz csapdosta, hogy majd meghalt. Ezért szabadulni szeretett volna tőle, de nem tudott. Addig panaszolt, amíg egy idős asszony tanácsot adott. Az ember egy szép zsebkendőt varratott, s az ördögöt belekötötte. Elment a vásárba, s a zsebkendőt úgy tette a zsebébe, hogy kilátsszon. Bekeveredett a leányok közé, s egyik lány kilopta a zsebéből. L. M. édesapjának barátja örömmel tért haza a vásárból. Az ellopott ördög ugyanis új gazdájánál maradt.

L. M. édesanyja egy reggel arra lett figyelmes, hogy P. nevű kománéja a harmatos zsenge búzában hajladozik. Kíváncsian ment oda hozzá. A kománé nem rejtegette szándékát. Haragba került egy családdal, s azzal állt bosszút, hogy a reggeli harmattal elvette búzájuk erejét. A megrontott búza megterem, megőrölhető, de nem kel meg, nem lehet kenyeret sütni belőle.

L. M. családja már a detreheimi útelágazásnál lakott. Bő irányából látogatójuk érkezett, egy szemfényvesztő (illuzionista) piritista. Bekérezett a házba, s amíg pihent, szórakoztatta a gyermekeket. Kalapját az asztalra tette, s mindent alája varázsolt. A szomszédban, 200 m-re lakó Ny. J.-nek az óráját is.

Igéző többször is ártott az L. család tagjainak. Egy alkalommal egy összenőtt szemöldökű román férfi megcsodálta, megdicsérte a kiskacsáikat. Másfél óra múlva a kacsák izgatottak lettek, csipogtak, szédelegtek. Néhány meg is döglött. L. M. édesanyja szenesvizet vetett a kacsáknak. Egy másik alkalommal, egy vasárnap egyik komájuk

nézte meg a kocát és a malacokat. Másnap reggel a legszebb malac halálán volt. L. M. felesége egy alkalommal kórházban volt. Egészségi állapotának súlyosbodása miatt egyik betegtársa szenesvizet vetett neki, amitől meggyógyult. Szenesvizet L. M. is rendszeresen készített beteg családtagjai számára. Az ilyenkor elmondott imát a gyűjtéshelyzetben nem volt hajlandó elmondani, mert a szöveg elmondásával az ima ereje is átadódott volna a gyűjtőnek. Ezt az imát kétféleképpen lehet megtanulni. Vagy átvenni lehet egy olyan személytől, aki többé nem akarja használni (idős, haldokló), vagy ellopni. Ebben az esetben az „inas” ellesi, memorizálja a vízvetéskor halkán mormogott imát, s akkor mindketten eredményesen használhatják a továbbiakban is. Gyűjtés közben azonban a gyűjtő jelenlévő gyermekének rosszulletekor szívesen végezte el a vízvetést.

Fiatalkorában L. M.-nek feldagadt az arca. A szomszéd tanyán egy idős román aszszony is lakott. Hozzá vitték el a beteget. Kenyérből kilenc kis galacsint készített, minde-
nikre külön ráolvasott. L. M. így szabadult meg a pokolvartól.

Gyermekkorában zápor, nagyidő gyakran érte L. M.-et legeltetés közben. Sokszor látott mélyen lelógó sárkányfarok felhőt. Benne téhenhez, borjúhoz hasonló, nehézkes sárkány száguldott, s felhőszakadást, jégverést okozott. Szülei tanították arra, hogy ilyenkor mutatni kellett rá és kiáltani, hogy: – Né, a sárkány! Évtizedekkel ezelőtt a szomszéd faluban, Alsódetrehemben egy vadász lelőtt egy sárkányt. Mire azonban elállt a vihar, a sárkány eltűnt. A környéken mindenki tudja, hogy halott sárkányt nem lehet megpillantani. Olyan helyre esik, ahol senki se látja. A vadász családját azóta Leu-
nak²²⁹ nevezik.

Arra is megtanították, hogy a forgószelemben ördög, tisztátalan lakik. Ha az embert alva találja, vagy az ember nem védekezik ellene, s keresztülmegy rajta, megnyomorítja. Ha az ember felé megy, balkézrel kell feléje ütni. Vagy háromszor/kilencszer köpni kell, s imádkozni: – Istenem, segíts meg, ne hagyj el! A kísértet felé szintén bal kézzel kell ütni.

Szintén L. M. édesapjának egy komája többször észrevette, hogy egyik juh állandóan nyugtalan. Nem áll a fejéknél, nem ad tejet. Egy alkalommal többen is összegyűltek, meglesték a juhot. Egy fehér kígyó látogatta, az szopta ki a tejét. Ez volt a szerencsekígyó. Megölni nem szabad, mert a ház, a gazdaság szerencsését garantálja. Ha megölik, megdöglik az állat, meghal valaki, szerencsétlenség éri a házat.

Gyermekkorában, kapálás közben L. M. édesanyja földi kutyát talált. Biztatta M. nevű leányát, hogy fojtsa meg. Az ilyen kéz egy éven keresztül szerencsés, kelést, daganatot gyógyít.

²²⁹ Oroszlán (rom.). Itt 'sárkány'.

L. M. édesanyja az 1960-as évektől szombatosok közé állt. Ami meggyőzte a szombati munkatilalom betartása felől, az háromszor ismétlődő szombati szerencsétlenség volt. Egy alkalommal egy tyúk szaladt be a meghevített kemencébe. Egy másik alkalommal sütés idején egy kakas támadta meg a kisgyermek L. M.-et, súlyosan megsebesítve. Az anya mindezt utasításnak érezte, hogy szombaton ne süssön többé. A szombati munkatilalmat a későbbiekben L. M. felesége is betartotta, bár ő református valláson maradt.

L. M. szerint a vasárnapi munkatilalom betartásáról a falu egy 1970-es évekbeli esemény nyomán győződött meg. A falu egyik mészárosa vasárnap ment disznót vágni. Miután leszúrta az állatot s perzselni kezdte, a disznó felemelkedett és háromszor megfordult. A mészáros azóta sem vasárnap, sem ünnepnapon nem öl állatot. Felesége majorságot sem ölt többé ezen a napon.

L. M. családja több környékbeli specialistát vett igénybe az évtizedek során. Betegség esetén két füves orvoshoz fordultak. Az egyik Szolcsván, a másik Verespatakon lakott. Fejfájás, kiütéses betegségek, kelések esetén a közelben lakó olvasó asszonyhoz mentek. A beteg állatokat egy Szentkirályon (ma Aranyosgyéres peremfaluja) élő idős emberhez vitték. Ha megrontottak valakit a családból, Tóháton egy román asszony oldotta fel a beteget a rontás alól. Többször vált szükségessé román paphoz fordulni. L. M. családja a virágosvölgyi ortodox pópához fordult segítségért.

A fenti narratívumokból a hiedelmek szerveződésének és megjelenítésének két motívumát emeljük ki. A hiedelem mint *biográfiai motívum* a hiedelemnek az egyén életében betöltött szerepét, illetve az élettörténetben mint makronarratívumban, megkonstruált, textualizált identitásban elfoglalt strukturális és szemantikai funkcióját jelenti. A hiedelmek azokat az eseményeket értelmezik, amelyek előre nem látott irányba alakítják az egyén életét. A váratlan találkozások, váratlan fordulatok, váratlan élmények, a betegségek, a balesetek váratlan időpontban, megmagyarázhatatlan okból következnek be. Olyan erős emocionális hatást váltanak ki (ijedtség, félelem), hogy az élmény egy életen keresztül is emlékezetes marad. Ilyen esetben az élmény narratív megjelenítése ismételten megtörténik.²³⁰ Ezek a narratív reprezentációk a lokális történelem regiszterében maradnak meg. A narratív repertóriumba bekerülve alkalmasak lesznek a különleges helyzetek, az extrém élmények szemléltetésére, a lokális társadalom tagjainak, a közöttük lévő viszonyok megtanulására, az elmúlt idő, elhunyt személyek emlékének őrzésére. Ezek az események sokszor egész életre vagy hosszabb-rövidebb időre kihatóan új mederbe terelik az egyén életét és meghatározzák társadalmi státusát. A hosszú lejárátú, kezelést igénylő vagy akár gyógyíthatatlan betegség mind az egyén, mind környezete számára folyamatos

²³⁰ A szakirodalomban *memoratnak* nevezik a személyes jellegű élménytörténeteket.

jelleggel tartja napirenden a hiedelmekről való tudást, a hiedelmekhez való megkerülhetetlen viszonyulást. Az egyén ezeket a helyzeteket és a vele megtörtént eseményeket *sorseseeményként* éli meg és fogadja el. Azaz úgy fogadja el és úgy jeleníti meg, úgy fogadtatja el élete egy szakaszát, élete egy eseményét, mint amely előreláthatatlanul, szándéka, akaratára ellenére, elháríthatatlanul megesett vele környezete egy speciális részének hatására. Illetve, a lokális közösség narratív repertóriumának történetei a közösség tagjainak életéből tartanak számon sorseseeményeket, fordulópontokat. A fogalmat definiáló Tengelyi László szerint a sorseseemény „föld alatti értelemképződést” indít el, s ugyanakkor önmagával mint identitással szembesíti az egyént: „A sorseseemény szó [...] olyan magától meginduló, uralhatatlan módon lejátszódó, föld alatti értelemképződésre utal, amely az élet-történetben új kezdetet teremt. [...] Egy sorscsapás csak akkor válik sorseseeménnyé, ha nem egyszerűen utolér valakit, hanem épp vélt önazonosságában sújtja őt”. (Tengelyi L. 1998: 199.) Ezek az események az ember életében a fordulópont szerepét töltik be. A fordulópont az egyén életében olyan határkő, amely az egyén életét más fizikai vagy minőségű életterre, más életvitelre, más életritmusra, más kapcsolathálóra, más státusra állítja át. A fordulópontok elfogadását az egyén részéről az adaptáció, környezete részéről a szocializáció valósítja meg. Az adaptáció „beépített folyamat, mert minden személynek módosítania kell élete folyamán több megrögzött viselkedési modelljét, hogy megbirkózhasson az új feltételekkel. Minden személy azért változtatja meg az életvitelét, hogy fenntartsa a folytonosságot, vagy a csoportban való részvétel céljából, vagy a társadalmi elvárások vagy az énkép miatt, vagy egyszerűen a fennmaradás érdekében”. (D. G. Mandelbaum 1973/1982: 37.)²³¹ A váratlan élmények gyakori, ismételt előadása az identitás, az önazonosság átállításának, illetve a környezettel való kommunikálásának szerepét tölti be.

A bizonyos sorseseemények hatására bekövetkező reszocializálás hátrányos, marginális helyzetbe sodorja az egyént és közvetlen környezetét. Ilyen esetben az *elhallgatás*, a *rejtés* stratégiája lép érvénybe.²³² Ez a stratégia tartja a biográfiai funkciójú narratívumokat a nyilvánosság szintje alatt. A történetek felidézése által mind az egyén, mind szűkebb környezete (család, rokonság, szomszédság) kompromittálható, illetve az érintettek részéről a történeteket terjesztő egyén felelősségre vonható. Az együttélés, a rokonsági, szomszédsági viszonyok krízishelyzetei azok a helyzetek, amelyek ezt a rejtett, lappangó, intim tudást láthatóvá teszik. Általában a köztudatban, de a nyilvánosság szintje alatt maradnak a megszállottság, a megrontottság, a különböző betegségek az ortodox pópához való fordulás, az átok miatti pszichikai és fizikai károsodások esetei.

A sorseseemények popularizálódása okozza az egyénnek a lokális közösség figyelmébe való kerülését. Az egyén az esemény hatására „esetté” válik, beszélni kezdenek róla, speciális viszonyulást (sajnálkozás, betegként való kezelés, elkerülés) léptetnek érvénybe vele

²³¹ A *fordulópont*, *adaptáció* terminusokat David G. Mandelbaum használja az életpálya elemzésére kidolgozott módszerben. Az egyén életpályájának vannak biológiai, kulturális, szociális és pszichoszociális téren bekövetkezett fordulópontjai.

²³² Az elhallgatás stratégiájáról: Keszeg V. 2011: 63–64.

és családjával szemben.²³³ A sorseseemények, a sorseseeményeket integráló biográfia lehetőségét nyújt a lokális társadalom számára tagjai azonosítására, számontartására, integrálására, klasszifikálására, esetleg marginalizálására. Az egyének, akárcsak a felmenő és leszálló ági hozzátartozók biográfiájának ismerete annak a közös tudásnak a részét képezi, amely egy lokális társadalmat közösséggé alakít, az együttélés *kognitív kontextusa*. A falusi társadalom mohón érdeklődik az életterébe bekerülő idegen iránt, és mindaddig idegenkedik tőle, amíg biográfiájára szert nem tesz. Ettől eltérően, a modern társadalom lemond az egyedek biográfiájának számontartásáról – a társadalom krízisállapota ebből az okból alakul ki.²³⁴ A hiedelemszövegek mint narratívumok előadása a lokális életvilágban emiatt szabályozott, normákhoz kötődik, aktuális finalitással és következmény-nyel jár együtt.

L. M. biográfiájában egy gyermekkori és egy felnőttkori fordulópont szerepel. Gyermekként egy szombati napon saját kakasuk áldozatául esett. Az állat földre teperte és fejbőrét felszaggatta. Az esetnek különösebb következménye nem volt, sérülése minden bonyodalom és következmény nélkül begyógyult. Vallásossága, vallásos élete azonban a továbbiakban az esemény hatására alakult. Édesanyja három szombati incidens után fogadta el a szombatos hittérítőket meggyőzését. Átállt a szombatosok közé. A házban ettől kezdve a szombat ünnepnapnak, munkaszüneti napnak számított. Ezt a rendet L. M.-nek a házhoz kerülő felesége is átvette. L. M.-nek azonban nem volt lehetősége a szombatosok közé állni.

L. M.-nek 1967-ben született meg a negyedik gyermeke. Nem sokkal születése után kiderült, hogy oligofrén. L. M. ekkor vette igénybe a tudósok, ortodox papok szolgáltatásaira, a rontásra és gyógyításra vonatkozó ismereteit. Többévi kísérletezés után mondott le gyermeke rehabilitálásáról, állapotát visszafordíthatatlannak fogadta el.

L. M. fiatalon ellopta egyik gyógyító igézésre használatos imáját. Ettől kezdve a mai napig szükség esetén családtagjai, szomszédjai számára maga is vet szenesvizet.

A szüleihez kapcsolódó narratívumokban több személy biográfiai motívumai fordulnak elő. Mindenekelőtt apjának a tisztátalannal való késő esti találkozását említjük. A találkozás maradandó élmény maradt az apa számára.²³⁵ A falu az esetben a malom megszállottságának újabb bizonyítékát látta. Az apa ugyanazon a településen szemtanúja annak, hogy egy fiatal házaspár elhatalmasodik a betegség, prikuliccsá alakul át, és

²³³ A 20. század közepének francia filozófusa, Emil Cioran veti fel filozófiai antropológiai munkájában, hogy az egyén attól kezdve kerül környezete figyelmébe, hogy „esetté” válik. Ez a fordulat emeli ki a névtelenségből, ettől kezdve az „univerzális esszencia” helyett a „saját esszenciát” képviseli. Aki nem válik esetté, akinek nincs „sorsa”, az észrevétlen marad. (E. Cioran 1991: 15–22.)

²³⁴ A gondolatot Pierre Bouvier fogalmazza meg. A modern társadalomnak túl sok különcöt kellene integrálnia, számon tartania, ami képtelenségnek bizonyul. (P. Bouvier 1995/2000: 20.) Tulajdonképpen a társadalmi hierarchia szilárdul meg az integrálás visszautasítása miatt: a társadalomnak vannak számontartott és vannak „névtelen”, ezáltal marginalizált egyedei.

²³⁵ A tér idegensége, megszállottsága érzékelésének egyik formája a visszafogott vagy felfokozott közlekedési készség (Pócs É. 1983/2002a; M. Lebarbier 1996).

ilyen alakban megküzd feleségével. Egy másik ismerőse, barátja ördögöt költ magának, s aztán több éven keresztül nincs nyugta tőle. Édesanyja egy hajnali alkalommal a búzát megrontó boszorkányt azonosít egyik ismerősében. Az L. M. szülei által popularizált, biográfiai funkciójú narratívumok jelentősen hozzájárultak a lokális közösség tagjai státusának módosításához.

L. M. hiedelmekközléseinek másik retorikai jegye a *genealógiai motívum*. Ez a jelenség többféleképpen is körülírható. A genealógia olyan narratív szöveg, amely egy entitás tagolását a leszármazás rendje (életkor, rokonsági fok, függőség) szerint végzi el, az egyén helyét egy társadalmi viszonyrendszerben jelöli ki. A genealógia egyidőben az emlékezés és a társadalmi relációk alakzataként működik. A hiedelmeknek a genealógiai struktúrára (tágabban a lokális szociális struktúrára) való telepítése jelzi (a) az egyénnek a hagyományhoz való hozzájutását, a hagyománynak az egyén felé való közvetítődését, (b) a hagyománynak szociális struktúrához való hozzárendelését, (c) a hagyománynak a genealogikus időben való elhelyezését, (d) a sorsesemények (szerkezetének, következményeinek) tágabb összefüggésben való elhelyezését, számontartását. L. M. esetében ugyanis a hagyomány sokkal erősebben van összekapcsolódva a genealógiai és szociális struktúrákkal, mint ahogyan azt az etnográfia leírta. A népi tudásnak az etnográfiai szintézisek által kidolgozott rendszere mellett a gyakorlatban érvényesül egy másfajta szerveződése is. Eszerint az ismeretek a tudásszerzés alkalmai, helyzetei, az ismeretek alkalmazásának helyzetei, az információt kibocsátó egyén szerint szerveződnek és aktivizálódnak. Az információ egyénhez való hozzákapcsolása, a genealógiai, szociális hierarchiával való összekapcsolása az *emlékezés alakzata*, az *emlékezet kihelyezésének* egyik formája.²³⁶ Ennek az összefonódásnak tulajdoníthatóan mind az ismeretek stabilabbaknak bizonyulnak, mind a kortársak és az elődök társadalma könnyebben megtanulható.²³⁷ A történelemmel szemben, ahol a generációk közötti viszony anonim viszony, s a történelem nem tér ki ennek tárgyalására, a populáris (s különösen az orális) hagyomány mindig egyedek személyes kapcsolata által kommunikálódik egyik generációról a másikra.²³⁸ A genealógiai, szociális motívumnak különböző implicit jelentései, funkciói vannak. 1. Időbe (a megnevezett személy életidejébe) helyezi az eseményt. Míg a hagyománynak a régmúlt időből (pl. nagyszülők idejéből) való eredeztetése a hagyomány értékét hivatott alátámasztani, a hiedelmek esetében a jelenbe, a közelmúltba helyezés fejezi ki a hiedelemmel való azonosulást. 2. Társadalmi státushoz, tekintélyhez kapcsolja a hiedelmet, s ezáltal értékeli, minősíti. A közeli hozzátartozóhoz (édesapa, édesanya, élettárs, felnőtt gyermek), a

²³⁶ A fogalmakat Jan Assmann használja a kulturális emlékezetéről írott könyvében (J. Assmann 1999: 23, 38). Bár az egyéniségközpontú folklórkutató iskola előírásai között szerepel az információk, folklórszövegek eredetére való rákérdezés, személyes repertoárnak az információforrás szerinti elemzéséről nincs tudomásunk.

²³⁷ A társadalom megtanulásának eszközeiről Kocsis Gyula beszél. Példaként a gyászjelentőket említi. (Kocsis Gy. 1991: 157.)

²³⁸ Az *anonim viszony* terminust Paul Ricoeur kölcsönözte Alfred Schütz-től. A kérdés felvetése: P. Ricoeur 1985: 161.

férfiakhoz, a felnőttekhez való hozzákapcsolás a hiedelem elfogadását jelzi és sugallja.²³⁹ A hiedelemnek a genealógiai, szociális struktúrával való összekapcsolása a kortársakkal és az elődökkel való azonosulás gesztusát jelzi. Az ismeretlen és meghatározatlan személyhez való hozzárendelése a hiedelemtől való elhatárolódást, a hiedelem relevanciájának megkérdőjelezését érzékelteti. 3. A tudást, a hiedelmet mint hagyományt narratív, epikus formában dolgozza fel és közvetíti.

L. M. narratívumai leggyakrabban az édesapát nevezik meg. Az édesapa az a személy, aki megtapasztalja a tisztátalan jelenlétét, szemtanúja egyik ismerőse prikuliccsá alakulásának. Egyik ismerőse neki mondja el, hogyan sikerült megszabadulnia a kiköltött ördögtől. Egy másik ismerősének állatát szopja a fehér kígyó. Édesapja mellett az édesanyja a másik tekintély. Az édesanyja boszorkányt azonosít. Az édesanya az, aki rájön, hogy a sorozatos szombat napi incidensek tulajdonképpen hierophánia szerepét töltik be.

L. M. hiedelmei: topológia és természeti környezet

A hiedelmeknek és a hiedelemszövegeknek az egyén életvilágával összefüggésben való vizsgálatának fejletlensége miatt alig van tudomásunk konkrét életterek, életvilágok hiedelmeiről.²⁴⁰ A kutatások az elmúlt másfél évszázad során ilyen téren alapos rész tanulmányokat eredményeztek. Itt mindenekelőtt a térszíni formák (Herrmann A. 1893; Versényi Gy. 1890), a növények²⁴¹ és állatok²⁴² mitikus megjelenítéséről, a nekik tulajdonított mágikus erőről (Fónagy I. 1943/1999), az égitestekre (pl. legutóbb Zsigmond Gy. 1999), természeti jelenségekre, időjárásra vonatkozó tudásról szóló tanulmányokat említjük (Herrmann A. 1895; Bacsó N. 1940; Szűcs S. 1951).

L. M. gyermekkorától az Erdélyi Mezőség Maros és Aranyos közelében elterülő településein élt. A dombok magassága 300–500 méter között váltakozik. A verőfényes déli lejtőket őshonos sztyeppnövényzet borítja. A dombtetők szélesek, hullámosak, oldalakon gyakori a suvadás. A völgyekben sekélyvizű tavak találhatóak. A vidék éghajlata mérsékelt kontinentális. Az évi középhőmérséklet 9–10 C fok. Az abszolút hőmérsékleti értékek a –32,5, illetve +36–42. Az évi abszolút hőmérséklet ingadozása tehát meghaladja a 70 C fokot. Az évi csapadék átlaga 600 mm alatt van. Az erdők kiirtása több következménnyel járt. Az eróziós folyamatok a szárazságtűrő növények elterjedésének kedveztek.

²³⁹ A közelítés és távolítás technikájáról, a hiedelem/történet pozitív és negatív presztízsének megteremtéséről: Keszeg V. 1999: 142–148.

²⁴⁰ A népi műveltség ökológiai feltételeiről szóló irodalom jegyzékét Viga Gyula közli (ásd: Viga Gy. [1994]).

²⁴¹ Néhány korai előzmény (pl. Szendery Zs. 1937) után készült el a szakszerű etnobotanikai összefoglaló: Péntek J. – Szabó A. 1985. Említést érdemel a népi természetismeret irodalma is: Vajkai A. 1948, Xantus J. 1958/1981, Kós K. 1965/1985, Szabó L. 1990; a fűzfáról Keszeg V. 1998a.

²⁴² Ezen a téren hiányzik a monografikus összefoglalás. Rész tanulmányt a kakasról, tyúkról Dörfler F. 1895, az állatokról Tasnádi-Kubicska A. 1939, Keszeg V. 1995, 1998b, a táltosbikáról Diószegi V. 1952, a farkasról Ujváry Z. 1962, a kígyóról Erdész S. 1984, a víziborbúról Kicsi S. A. 1988, a békáról Keszeg V. 1998.

Ez a vidék vízháztartásának felborulását hozta magával. (A füves növényzet az erdőkkel szemben nem alkalmas a nedvesség tárolására.) A vidék növényzetében az eurázsiai elemek mellett (*Salix alba*, *Crataegus monogyna*, *Plantago lanceolata*, *Euphorbia cyparissias*, *Taraxacum officinale*, *Tussilago farfara*) mellett az Ázsiára és Kelet-Európára jellemző kontinentális fajok találhatók meg (szőrösvirágú árvalányhaj – *Stipa*, a nyúlárnyék – *Asparagus officinalis*, az ördögsekér – *Eryngium campestre*, a bábakalács – *Carlina acaulis*). A tölgyerdők kiirtása miatt a dombokon esetleg melegkedvelő cserjék húzódnak meg (som, vadkörte, vadrózsa, kökény, galagonya), valamint akácok foltok (Csűrös I. 1974).

Korábban részletesen esett szó arról, hogy L. M. gyermek- és ifjúkorát ezek között a természeti körülmények között töltötte. Sokszor volt alkalma kapcsolatba kerülni környezete növény- és állatvilágával, megtapasztalni az időjárás eseményeket, bolyongások során megismerni a vidék topológiai sajátosságait.

A nyár első felére jellemző esőzések gyakran jártak együtt pászmásan haladó felhőszakadással, jégveréssel. A hirtelen megjelenő, mélyen lelógó sötét viharfelhőt a Mezőségen *sárkányfarok felhőnek* nevezik. Hagyományos meggyőződés szerint ebben a felhőben a borjúhoz hasonló, hosszú farokkal rendelkező sárkány van, amely a felhőszakadásokat okozza. Pászmásan haladva mértani pontossággal behatárolható területeket érint. A heves esőzések, jégverések gyakran okoztak kárt a termésben. A hirtelen lezúduló nagy víztömeg hamar feláztatta és magával sodorta a termőtalajt. Legeltetés közben L. M. és társai ezért igyekeztek elhárítani az égen megjelent sárkányt. A nyári forráság velejárója volt a forgószél. A hirtelen támadt légörvény nagy sebességgel halad végig az utcákon, a határon, felkapva és megforgatva a port, a szemetet, a nyári napon hamar megszáradt növényi leveleket. A forgószél lekapta a férfiak fejéről a kalapot, az asszonyok bő szoknyáját meglobogtatta. Egy forgószélbe került asszony nemrég a következőképpen számolt be élményéről: *Na hadd el, forgószél, kipróbálok, hogy tényleg milyen a forgószél. Van-é valami benne. [...] Hát én a biciglimet úgy irányítom, hogy pont a közepibe hajtottam. Met láttam, hogy a forgószél jó le... a búza még nem hánta ki a fejét, s benne látszott, hogy hogy forog, forog, forog, ki az út közepire s ott is forog, de nem ment tovább. Igyenest belé hajtottam. De soha az életbe mög nem tenném, azt, amit akkor. Nem láttam boszorkánt, de legalább egy jó félmétörre velem együtt a kereket fölkapta, a biciglikeret, hogy odavágja. Nem estem el, de még vissza se mertem nézni. Hogy ne-hogy utánnam jöjjön.* (J. A., sz. 1929, Krizba)

L. M. is azt tartja, hogy sárkány vagy ördög, mindenképpen tisztátalan jár a forgószélben. Ha ember áll az útjában, vagy alvó emberre talál, kezét-lábát kicsavarja, akár meg is ölheti.

A Mezőségen ritka a víz. A nagy folyók, a Szamos, az Aranyos, a Maros, a Sajó csupán megközelítik, de nem vágják át a Mezőséget. A víznek ezért is van becsülete a Mezőségen. L. M. gyermekkorában, de később családfeleként is szilveszter éjszakáján, Újév reggelén *aranyosvízért*, *aranyvízért* ment családja számára. Ebből a vízből inni kellett, megmosakodni, hogy a bajok elkerüljék a családot, mindenki egészséges legyen. Az állatoknak

szintén töltött belőle. De este és éjszaka veszélyes elmenni a vizek mellett. Különösen a tavakat elzáró gát, a patakok fölött átvezető híd, palló közelében tisztátalannal lehet találkozni. Így járt édesapja, aki a mezőzáhi tó mellett haladt el késő este, s így járt L. M. sógora, akit egy ló alakú lény állított meg a híd közepén.

Barangolásai során gyakran látott és mászott meg földsuvadást, szakadékot. A sötétben botorkáló embert mindig az a veszély fenyegeti, hogy 2–3–5 méteres szakadékba zuhan. A váratlan földcsuszamlások szakadékokat és földtüremléseket okoznak. Éveknek kell eltelniük, amíg a kopár talajt felveri a növényzet. A hepehupás, megművelhetetlen, gyakran kopár földcsuszamlások szerves részét képezik Mezőség imázsának. Míg az átutazó idegen kuriózumot lát benne, a mezőszégi ember számára egyéb veszélyt rejteget. Itt tartózkodnak azok a lüdercek, akik a szerelmi csalódott lányokat és asszonyokat, özvegyeket annyira kitartóan látogatják, hogy akár halálukat is okozhatják, ha specialistához nem viszik a bajba jutottat. A mezőszégi dombokat borító kukoricás, a gyér cserjés, erdő, a szénakazal azok a helyek, amelyek mögött rövid időre meghúzódnak a betegek, akik időnként kutyává alakulnak. Évtizedekkel korábban általános volt az a meggyőződés, hogy a magányosan kószáló, gyalogosan közlekedő, tüskék karcolta, „hányódó” személyek prikulicsok. Ősszel különösen gyakran lehet találkozni velük. S félős, hogy minden előzmény nélkül rátámadnak az emberre. Hogy betegségüktől szabaduljanak, és emberré visszaváltozhassanak, küzdeniük kell valakivel, hogy vért lássanak. Az 1980-as évek elején egy terepmunka idején L. M. visszautasította, hogy a prikulicsról beszéljen. Akkor a faluban forró beszédtema volt a prikulics, és attól tartott, ha beszél róla, nem fog következmény nélkül maradni.

A sztyeppnövényzet jellegzetes fajairól L. M.-nek sajátos tudása és tapasztalata van. Az eurázsiai növényzet jellegzetes darabjai a hol megduzzadó, hol kiszáradó patakmedreket követő fűzek (fehérfűz – *Salix alba*, mandulalevelű fűz – *S. triandra*, csöregfűz – *S. fragilis*, kecskefűz – *S. caprea*) odvas törzsükkel szintén rejtekhelyet biztosítottak a tisztátalannak számára. Az éjszaka a határon kóborgó mezőszégi embert a fűzfa odújából előrohanó 7 fehér kutya, 7 fekete ruhás hölgy alakjában gyakran rémítette és kínoztatta meg a tisztátalan. De a fűzfára szokott felkapaszkodni az ördög is, mielőtt láthatatlanná lett volna.²⁴³ A fűzfa ágait L. M. felpuffadt állatai gyógyítására is használta. Szájukba erőltette az ágakat, hogy héját lerádják, amitől szervezetükben megindult a levegő. A kígyóhagymát (*Muscari comusum*) fülfájás esetén használták a családban, a kiégett legegőket kedvelő tövisfajtákkal (*Dipsacus laciniatus*) szemárhögést gyógyítottak, az utak szélén tenyésző útilaput (*Plantago media*) furunkulusra, kelésre tapasztották, a bodza (*Sambucus nigra*) virágjából hűlés, a galagonya (*Crataegus sp.*) terméséből, a vadrózsa (*Rosa canina*) bogyójából, a csengőkóró (*Hypericum perforatum*) virágjából májbetegség esetén főztek teát. Az irtásréteken és erdőkben tenyésző pirosló hunyort (*Helleborus purpuranscens*) L. M. a lázas beteg disznó fülébe húzta. A mérgező növény leszárította az

²⁴³ A fűzfának a mezőszégi hiedelmekben való ismertségéről: Keszeg V. 1998a.

állat fülét, a betegségből így gyógyult ki. A mezőségi kopár területeket felferő, utak szélén, szemétdombok közelében tenyésző, átható illatú fehér üröm (*Artemisia Absinthium*) az L. családban is használatos volt a bolhák elűzésére, de seprűt is kötöttek belőle. A *vasfű* sokak – így L. M. – fantáziáját is foglalkoztatta. Aki ilyenre tette szert és tenyerébe a bőr alá fűzte, keze alatt megnyíltak a lakatok, a záruk. A vasfüvet pedig az ember maga nem találhatta meg. Egy sünkutya kölykeit kellett ellopni, bezárni. Az anyaállat a vasfűvel utánuk jött, megnyitotta a zárat, a kölykeit elvitte, s a füvet cserében hagyta.

A mezőségi kiterjedt legelőkön, az itatóvályúk, kutak állatok lábnyomát őrző környéken gyakori látvány a csellengő kutya. A mezőségi ember az átváltozott prikulicsot ismeri fel benne. Különösen a fehér kendős fekete színű, vagy a fekete kendős fehér színű kutyát tartják prikulicsnak. A kényszerű átalakulás után addig kell ebben az alakban maradnia, míg vért pillant meg. Csupán a vér látványától változik vissza.

Bozótos helyeken, élősvény kerítések tövében L. M. környezetében kígyók éltek. Édesapjától hallotta, hogy a fehér kígyó egy állat tejét szopja, de az étel ellenében a juhok, tehenek egészségét garantálja. Szerencsekígyója minden háznak van. Ez az állatot szopja, esetleg együtt étkezik a gyerekekkel. Ha megölik, vagy állat, vagy ember hal meg a házban. A földben üregeket ásó, föld alatt élő, morgó hangot hallató földi kutya kapálás alkalmával került elő. Ha napvilágra kerül, megdöglik. Ha az ember a tavasszal fogott földi kutyát kezével megfojtja, keze egy évig gyógyító erővel rendelkezik, kelést, daganatot tud simogatással gyógyítani. L. M. számára emlékezetes maradt az a gyermekkori eset, amikor földi kutyára bukkantak, s édesanyja M. nevű lányát (L. M. nővérét) biztatta arra, hogy megfojtsa.²⁴⁴ Gyógyító erőt másként is szerezni lehetett. Ha valaki a tavasszal talált gyíkot megsimogatta, keze akkor is gyógyító hatásúvá vált. A mezőségi gabonatóráblák apró rágesálóját, az egeret megsütötték, s az ágybavizelő gyermekkel megetették. L. M. édesanyjának öccse így szabadult meg a betegségtől. Legeltetés közben vigyáztak arra, hogy a tehén alatt fecske ne repüljön át, mert akkor véres tejet adott. Pókot ne egyék meg, mert akkor megdöglik. Fecske, gólya fészket nem merték bántani, mert az bosszúból tüzet dob a házra. L. M. édesapjától tanulta, hogy az istállóban menyétbört kell tartani, hogy ne vigyék el a tehén tejét, a menyét ne harapja meg a tehén tőgyét. Ha mégis megtette, akkor a menyétbőrrel kellett megdörzsölni. A szentjánosbogarat *isten tehenének* nevezték, s ha találtak, keresztet vetettek rá, így az menten megdögölt.

L. M. vásárba menet, csoportos gyaloglások, legeltetések és a földműves munka során tapasztalta meg környezetét. Ismerte a bozótokat, az erdőket, az üregeket, a patakmedret, az ösvényeket és utakat, a keresztutakat. Megismerte a növényeket, felhasználhatóságukat, káros voltukat, színüket, illatukat, virágzási idejüket. Ismerte az állatok hangját,

²⁴⁴ A földi kutyának Magyarorszáton szerencsét hozó hatást tulajdonítanak. M. Cs. S. (1931) is megpróbálta megérinteni a földi kutyát. *Nekem is mondta egy néni, egy öregasszony, van a földi kutya, azt amelyik meg tudja fogni s megcsókolja, annak lesz szerencséje. Hát Forrásoknak mondták az, ahol kapáltunk, hát kettő úgy játszódtak, két fehér kiskutya. Szaladtak, mire odaértem, má etűnt, má nem láttam semmit. Háha meg tudam fogni, hogy legyen nekem is szerencsém.* (Saját gyűjtés.)

rejtekhelyét, tulajdonságát. Szüleitől, ismerőseitől átvette a határrészekhez, utakhoz kötődő történeteket, megtanulta a tér és a természet használatának tabuit, sajátosságait. A természetben járva az ismerős növények, állatok, természeti jelenségek újra és újra felidéztek benne a hallott történeteket, a megélt élményeket. A tér ismeretének részét képezte a tér elemeire vonatkozó tudás, a tér különböző pontjaihoz kapcsolódó narratívumok összessége. A térre vonatkozó általános tudáshagyomány L. M. számára konkrét objektumokhoz kötődik, életvilágának tér-képén helyeződik el. A tér története és a tájban élő emberek története szorosan kapcsolódott egymáshoz. Részben a hagyományok átvétele, részben a személyes tapasztalatok révén alakult ki L. M.-ben környezetének domesztikált, lakható, valamint a vad, az idegen, a veszélyeket rejtő szférájának különválasztása.²⁴⁵

A kultúrakutatás általában változatlanul kezeli a kultúrahasználók természeti környezetét. L. M.-mel beszélgetve derült ki, hogy L. M. is érzekelte a természetben az egy emberöltő alatt bekövetkezett mutációkat. Faluját az 1990-es években egy váratlan fel-fedezés hozta riadalomba. A falu határában, a falutól 1 km-re folyó Bolduc patakában a halászó gyermekek kagylót fedeztek fel. A patakban pedig emberemlékezet óta nem éltek kagylók. Ugyanilyen meglepetést váltott ki az is, hogy a kukoricaföldön kapálás közben egy család teknősre bukkant. K. A., a faluban élő, 1930-ban született férfi arról számolt be, hogy az 1970-es években kacsacsőrű emlőshöz hasonló állat jelent meg a házukban. Az új, ismeretlen, azonosíthatatlan állatok feltűnését mindenféle hasonló riadalom kíséri. 1994-ben Magyarorszávat lakói éltek át hasonló élményt. Erről számolt be egy helybéli lakos: *Most a nyárbo a szomszédunk kapáltok itten a dombon túl. És mi volt az, olyan hosszú vót mind az ujjam né, és a vastagsága mind a hüvelykujjam. És talpai mind a hernyónak. A láboi, olyan vót. És szürkés vót, mind a gyík és sárgo pettyek vótak benne. És két feje vót. Az egyik fején két szarv s a másik fején nem vót semmi. S a két tűt úgy nyomta ki, úgy látszódat, a mérget úgy nyomta ki. [...] És másnap megint szintén kapatt egyet. Az má kisebb vót és tiszta sárgo vót. E. néniék, ők is látták. Hogy miféle vót az? Mostanig ezt nem látta senki. Most a nyárbo látták előssző.* (Cs. E. sz. 1941)

L. M. gyermekkorának telei hidegebbek voltak. Olyan, –40 fok körüli hidegre is emlékszik, hogy a fa megrepedt a fagy miatt. A téli havak novembertől márciusig tartottak. Gyakran olyan bőséges hó lepte be tanyai házukat, hogy csupán az ablakon tudtak kimeni. Útelágazásnál lakva szeme előtt történt a nagy havazások miatt leállt járműforgalom hiányában a közlekedés. 1952-ben egy kései, május közepi váratlan fagy tette tönkre a termést. Az 1946. évi szárazság L. M. számára is emlékezetes maradt. Abban az évben egyáltalán nem esett eső. Családja meglévő tartalékait felhasználva vészelt át a természeti csapást. Búzakenyér helyett zab- és árpakenyeret fogyasztottak. Abban az évben a Székelyföld lakossága felkerekedett, hogy túlélési lehetőséget találjon. L. M. szemtanúja volt, hogy a vándorló családok a gyomnövényeket fogyasztották nyersen.

²⁴⁵ A magyar hiedelemnyagnak a tér emberi–nem emberi oppozícióra vonatkozó hiedelmeit Pócs Éva gyűjtötte össze (Pócs É. 1983/2002a). Utóbb a natúra–kultúra oppozíciót rekonstruálta: Pócs É. 2002d.

A férfi és a női világ: eltérő világok

Az L. M.-mel való beszélgetések legintenzívebb szakaszára 1980-ban került sor. Akkor már évek óta a faluban lakott. Az állattenyésztéssel nem hagyott fel. A gazdaság irányításában fiai még alig segítettek. Gyárban dolgozott, de még gyakran megfordult a vásárokbán. A kutatás e fázisában L. M. teljes tudásáról igyekeztem képet kapni. Ezért kérdőív segítségével rendre érintettük a természeti környezetre (égitestek, természeti jelenségek, állatok, növények), az emberi környezetre (emberi test, egészség-betegség, az emberi élet fordulópontjai, az ember tárgyi környezete, mesterségek), a mitikus környezetre (emberfeletti lények, természetfeletti lények, mágikus erővel bíró állatok, növények, tárgyak), mágikus gyakorlatokra (serkentés, rontás), jóslásra vonatkozó ismereteit.²⁴⁶ Ugyanebben az időben, ugyanezt a kérdőívet használva készítettem interjút az 1958-ban született lányával. L. M. lánya 8 osztályt végzett, utána varrónőként dolgozott. Két éves házasság után született meg első gyermeke. A kutatásnak több célja is volt. Részben a hagyományozás fokára, részben a férfi és női tudás szerkezetére, szerveződésére voltam kíváncsi.

A két tudás az információk számát tekintve a következőképpen szerveződött:

	<i>Apa</i>	<i>Lánya</i>
1. természeti világra vonatkozó információk	45	9
2. emberi környezet	23	13
3. mitikus világ	34	2
4. Egyéb	16	34
5. a környékre vonatkozó tudás	2	1
6. az ismeretek megszerzése, a hagyományozás	6	1
Összesen:	126	60

Apának és lányának az akciókra, cselekvésekre vonatkozó ismeretei, „receptjei” a következőképpen oszlottak meg:

1. Serkentés	13	10
2. Rontás	2	2
3. Gyógyítás	29	87
4. Megelőzés	10	23
5. Elhárítás	5	4
6. Jóslás	2	2
Összesen:	61	128
Összesen:	187	188

²⁴⁶ A kérdőív Pócs Éva egy 1964-ben közzétett gyűjtésének szerkezetét követte (Pócs É. 1964).

Ami meglepett a felmérés befejezésekor, az a két személy tudása mennyiségi mutatóinak szinte teljes egybeesése volt. Figyelmesebb elemzés után azonban kiderül, hogy két eltérő világgép és attitűd körvonalazódik a két repertóriumban.

L. M. világgépe, tudása elméleti megalapozottságú. Ismeretei kiterjednek az építetekre, a természeti jelenségekre, a növényekre, az állatokra. Ez a tudás tulajdonképpen egy, az állattartást és a földművelést a lokális tradíció szerint folytató gazdát szolgál ki. Ezzel magyarázható, hogy L. M. közlései biográfiai, genealógiai és lokális topológiai motívumokkal kapcsolódnak össze, azaz a lokális társadalomhoz és a közvetlen természeti környezethez kötődnek. A történetek egyik része a tudatlanságból, tájékozatlanságból eredő kudarokat mondja el, másik része pedig eredményes kimenetelű ténykedéseket. A narratívumok nagy mennyiségben tartalmaznak mitikus elemet. L. M. szociális környezetének sorseseeményei reálisak, érzékelhetővé tesznek olyan lényeket, mint az éjszakai bolyongót megrémítő tisztátalanok, a viharfelhőt vezető sárkány, a forgószelemben járó tisztátalan, a kutya alakot felöltő prikulics, a tojásból kiköltött segítőszellem, a ház, a család szerencséjét biztosító fehér kígyó. Ez a lokális történelemként felfogható makronarratíva tartalmazza mindazt a tudást, amely segítségével az adott körülmények között a kudarok elkerülhetők, illetve a gazdálkodási és az életvezetési stratégiák eredményessége garantált. Személyesen vagy biografikus történetekből ismert olyan specialistákat, akik mágikus erejű tudás, csinálmány, ima segítségével tudtak gyógyítani, serkenteni, tudakozódni. Hasonló tudással bizonyos mértékben ő maga is rendelkezett. Ez a tudás főleg az állattartásra, a környezet tisztaságának, egészségének megőrzésére, biztosítására vonatkozik.

A tehén megborjázása után *gurásztát* készítettek. A harmadik napon kilenc gyermeket hívtak össze, hogy megegyék. A fejüket is megszórták tejjel. Ez biztosította azt, hogy a tehén újra sok tejet adjon. Életében két alkalommal vett részt a családi ház építésében. Mindkét alkalommal levágott szárnyast építettek a ház alapjába. Ellenkező esetben beköltözés után egy családtag halálát követelné a ház. Szülei temetésekor tanulta meg, hogy mikor a halottat kiviszik az udvarról, egy cserép- vagy üvegedényt kell eltörni. Az átkot L. M. hatásosnak tartja. Különösen a szülői átok fogan meg. A szerelmi rontásnak két formáját ismeri. Ha a lány ellopja a fiú kapcáját s azt égeti, a fiúnak nincs maradása, mennie kell a lányhoz. Ha a lány menstruációs véréből csepegtet a fiú italába, a fiú nem fogja elhagyni. Egyébként a vendégnek kitöltött italt fenéig kell üríteni. Az el nem fogyasztott itallal rontás marad a házon. L. M. családjában az új évet aranyosvíz fogyasztásával kezdték, hogy a család tagjai és az állatok egészségesen töltsék az esztendőt. Gyermekkorában a sokgyermekes családban a gyermekek száján képződött zabolát azzal gyógyították, hogy három egymás utáni estén a macska farkával dörzsölték meg. Édesanyjától tanulta meg azt, hogy az ágybavizelő gyermekkel sült egeret kell etetni. Élete során sokszor látott megigézett személyt. Ezen az állapoton többféleképpen lehetett segíteni. Vagy kilenc asszony köpött be a megigézett mellébe, vagy az a személy, aki ezt az állapotot előidézte, vagy pedig többen a jelenlévők közül. L. M. imával és szenesvíz vetésével gyógyította az igézést.

L. M. lánya, világképe és tudása másképpen viszonyul környezetéhez. Világra vonatkozó tudását nagyobb mértékben az iskolában és a média segítségével sajátította el. Hiedelemtudása főként gyakorlatias jellegű. Minthogy az interjú nem sokkal házasságkötése, majd első gyermekének megszülése után készült, közlései nagyrészt a háztartásra, a szülésre, a gyermekek gondozására, népi kozmetikai megoldásokra vonatkoznak. Illetve a hétköznapi élet apró eseményeire. A hagyományos narratívumok szinte teljesen hiányoznak repertóriumából. Repertóriumában mintegy 34 álommotívum értelmezése található meg. S minthogy a családban az asszony, az anya végzi a családtagok gyógyítását, L. M. lánya is 87 gyógyítási receptet közölt. Néhány töredék az asszonyi tudásból: a halott jelenlétében nem szabad meszelni; virágot nem szabad ültetni egyik sírról másikra; a sírra görgyöt kell dobni, hogy a halott ne járjon vissza; ha valakinek beleesik a kalapja a sírba, ott kell hagyni; a halottat nem szabad megfogni, mert nem lesz ereje a kéznek; temetőben nem szabad virágot megszagolni. Vásárra menet asszonnyal találkozni szerencsétlenséget jelent; ha fehér folt van a körmön, szerencse jele; a fehér hajszál a gyermek hajában szerencsés élet jele; ha tükör törik el, a lány kilenc évig nem megy férjhez; aki az asztal sarkánál ül, nem megy férjhez; ha az esküvő napján esik az eső, boldog lesz a házasság; az előntött só veszekedést jelent; akinek az arca ég, beszélnek róla a faluban; a kenyeret nem szabad felfordítva tenni az asztalra; mikor megszegik a kenyeret, három keresztet rajzolnak az aljára; a gyermek elválasztásakor az anya a tűzbe feji a tejet, hogy elapadjon; hogy szép legyen az arc, március elsején hólével kell megmosni. Közösüléskor a férj tátsa el a száját, ha leánygyermeket akarnak, illetve csukja be, ha fiút. Az újszülött leánygyermek fejéhez kovászt kell akasztani, hogy szerencsés legyen a keze a sütéshez. A kisgyermek arcát az első hat hétben anyatejjel kell mosni. A szemgyulladás anyatejjel gyógyítani; fül- és fogfájást fokhagymával kell gyógyítani. Gyomorbántalmak esetén a meggyász, a fodormenta, a galagonya, a köménymag teája hatásos; hűlés esetén a csalán, a bodza. Az első hat hétben a kisgyermekes asszony sót dobjon a kútba, hogy a víz ne férgesedjék meg; két kisgyermek ne fogja meg egymás kezét, amíg nem beszélnek, mert némák maradnak. A kifésült haját el kell égetni, ha elveszi a szél, s a madár berakja a fészkebe, elhull. Ha halott van a faluban, nem szabad kotlót ültetni. Az asszony ne simogasson ki nem nyílt szemű macskát, nem fog kelní a kenyér. Este naplemente után nem kell kidobni a szemetet, az álmodt dobják ki vele.

A két tudásrepertórium több következtetés levonását is lehetővé teszi.

Mindenekelőtt jelzi azt, hogy a hiedelemhagyomány milyen nagy mértékben megosztott. A férfi és a nő a hagyomány más-más részét sajátítja el és alkalmazza. Ennek következtében ugyanaz a világ másként szerveződik a férfi és másként a nő számára.

Továbbá pedig a szocializáció és a szervezett oktatás közötti különbség a szembeszökő. L. M. a helyi hagyományból sajátítja el a közvetlen környezetére vonatkozó tudást. Ez a tudás egyúttal a lokális társadalom szinkrón és diakrón struktúráját, az adott élettér topográfiai sajátosságait is közvetíti, igénybe veszi. A tudásnak nagymértékben tapasztalati és élmény-jellege van. Szerveződésében, megőrzésében és átadásában jelentős szerepet játszanak a narratív klisék. Ezzel szemben L. M. lányának tudása a magaskultúra szerkezetét követve szerveződik.

Összefoglalás

Befejezésként összefoglaljuk az elemzés lényegesnek tartott következtetéseit.

1. A táj olyan környezet, amely az életpálya helyszíne, s egyúttal az életpályát meghatározó, befolyásoló közeg. A tájra vonatkozó tudás, a tájban való tájékozódás, élés, a táj kihasználása szocializációs gyakorlat, hagyomány eredménye. A tájnak olyan történelme van, amelyet a genealógiai emlékezet tárol, erősít meg és popularizál. Ez a tudás szabályozza a tájban való élés, közlekedés módját.

2. A táj és az ember történelme egyazon narratíva része. A táj megváltozása, viselkedése befolyásolja, alakítja a benne élők életét.

3. A civilizációs eszközök meghatározzák a tájhoz való viszonyulást. Az emberi szándék ismételen átalakítja a tájat. E változások érzékenyen érintik a tájról való tudást, a tájjal kapcsolatos élményeket.

Következtetések

1. A hiedelem kihat a testhasználati, a tér- és az időhasználati, az életpálya vezetésének habitusaira.

2. Habár a hiedelemrendszer a társadalom életének közös kognitív kontextusa, a különböző szociokulturális csoportok más-más hiedelemhasználati habitusokkal rendelkeznek.

3. A hiedelmek az emberi életpálya folyamán, a különböző életszakaszokban eltérő formában és mértékben vannak jelen. A hiedelem specialistái kulturális tőkévé alakítják hiedelemtudásukat, s környezetünknek hivatásszerűen és professzionális módon nyújtják szolgáltatásaikat. A hiedelmek biografikus funkciójának másik formája a hiedelmeknek az életpálya minőségét és fordulópontjait meghatározó szerepe.